

ŞARK MESELESİ VE MİLLÎ DEVLET ANLAYIŞI

Mustafa TURAN*

Çok değerli devlet erkânı, sevgili misafirler, öğrenciler, Türk Ocaklılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Böyle bir paneli düzenledikleri ve lütfedip davet ettikleri için Türk Ocağı Ankara Şubesi'ne, özellikle Türkân Hanımefendi'ye teşekkür ediyorum.

“Şark Meselesi” tabirinin ortaya çıkışı üzerinde duracağım. Sanıyorum Sayın Başkan konu itibariyle benim öncelikle konuşmamı takdir ettiler.

1815 tarihinde Viyana'da toplanan bir kongre ve bu kongrede ifade edilen “Şark Meselesi” tabiri daha sonraki dönemlerde de bir politikanın adı olarak kullanılmıştır. Tarihçiler, geçmişteki olayları değerlendirirken ve anlamaya çalışırken, bu tarihten önce cereyan etmiş pek çok olayı da aynı kavram ile izah etmeye çalışmışlardır. Bunun anlamı şudur: Biyoloji, Fizik, Matematik gibi müspet ilimlerde olduğu gibi Tarih'te geçmişteki olayları belli kanunlarla açıklama imkânı yoktur. Ancak belli kanunlar konulamamış ise de tarih telâkkileri, tarih anlayışları, tarih görüşlerinin ortaya çıkması bu arayışların tezahüründen başka bir şey değildir. Başka bir ifade ile tarihteki “hakikat” i ortaya çıkarabilmek için sistematik bir bakış açısı ile meseleleri ele almak gereği tarih telâkkilerini ortaya çıkarmıştır. Pozitivist tarih görüşü, Hümaniter, Marksist ve sair tarih görüşleri bunlardandır. Ancak son elli yıldır gelişen başka bir tarih

* Prof.Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi

görüŖü var; Jeopolitik tarih anlayışı. Coğrafyanın politikaya vermiş olduğu yön esas alınmak suretiyle olayların bu ekseninde değerlendirilmesi meselesi.

Ünlü jeopolitikçi Rudolf Kjellen –İsveçli ilim adamı-, devlet için üç temel esas ortaya koyar. Bunlardan birisi “**sahanın genişliği**”dir. Bir devletin ayakta durabilmesi, güçlü olabilmesi için orta büyüklükte (Mezotope) bir sahaya sahip olması gerekir. Bu da 40 bin ila 800 bin kilometrekarelik bir alana sahip olması, asgari orta büyüklükte bir sahası olması demektir. Kjellen’in ileri sürdüğü ikinci şart “**hareket serbestliği**”dir. Bunu iki anlamda değerlendirmemiz gerekir. İçeride ve dışarıda serbestlik. Eğer bir devlet kendi toprakları içerisinde serbest hareket edemiyor ise zaten dışarıda serbest hareket etmesini bekleyemezsiniz. Dolayısıyla adı devlet olabilir; ama gerçekte bir devlet olamaz. Üçüncü nokta ise “**içeride birlik ve beraberlik**”tir. Kısaca bir devlette insanlar bir arada yaşama arzu ve kararlılığını kaybederler ise o devlet ayakta kalamaz. Başka bir siyasi coğrafyacı **Fredrich Ratzel** –Alman jeopolitikçisi- devletlerin mütemadiyen yayılma temayülü içerisinde bulduklarını maddeler halinde sıralar. Ama bunlardan bir tanesi bizim için çok önemlidir. Ratzel, devletlerin kültürleriyle yayıldıklarını, genişlediklerini söylemektedir. Yani sınırlarınız değişmeyebilir; ama nüfuz alanınız genişleyebilir.

Osmanlı Devleti, 14. yüzyıl ortalarında Rumeli’ye geçtikten sonra 1683 Viyana Muhasarası’na kadar mütemadiyen ilerlemiş ve bir cihan devleti olmuştur. Bu süreçte Osmanlı’nın hep üstünlüğü söz konusudur. Dünyadaki hukuku belirleyen devlet de Osmanlı’dır.

1683 sonrası geriye çekilmeye başlayan Osmanlı birden bire dağılıp yıkılmadı. Bu tarihten sonra peyderpey hâkim olduğu toprakları terk etmeye başladı. İşte Osmanlı Devleti'nin dayandığı coğrafya (Viyanalı-Orta Avrupa) ile çekildiği nokta (Anadolu) esas alınarak yapılan bir çok tasnifte, (özellikle Bayram Kodaman Hoca'nın yaptığı tasnifte) Türklerin Avrupa'da durdurulması, daha sonra Avrupa'dan atılması anlamını verdiği Şark Meselesi tabiri karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Batılı emperyalist devletlerin Türkler hakkındaki düşüncesi, amaç ve faaliyetlerinin sistematik ifadesi "Şark Meselesi" olmuştur.

1789'da Fransız İhtilâli olduğu zaman temel hak ve özgürlükler esas alınmak suretiyle milliyetçilik hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Yalnız Fransız İhtilâli ve Fransız toplum yapısını iyi değerlendirecek olursak, bu meselenin esasen Fransa'nın, genel anlamda Avrupa'nın bir iç meselesi olduğunu görürüz. Böyle olmakla birlikte ihtilâl kısa sürede bütün dünyayı etkileyecek ve bundan Osmanlı Devleti de nasibini alacaktır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Başkanı Metternich, Fransa'da ortaya çıkan ihtilâlin milliyetçilik hareketlerini körükleyeceği yönünde Osmanlı Devleti'ni uyarma gereğini duymuştur. Osmanlı ise pek oralı olmamış, Fransız ihtilâlini, Fransa'nın bir iç meselesi olarak değerlendirmişdir. Başka bir ifade ile Osmanlı, Fransız İhtilâli'nin devleti ciddi anlamda sıkıntıya sokacağını, dağılma sürecini hızlandıracağını görememiştir.

Dünyanın muhtelif yerlerinde zaman zaman ihtilâller çıkar, isyanlar olur, devrimler yapılır. Ancak bunlar dünyanın mevcut düzenini altüst edecek hareketler olarak anılmazlar. Şimdi, gerçekten fikriyatın esas

alınması, yani kişinin temel hak ve özgürlüklerinin, insanın doğuştan getirdiği haklarının esas alınması mı milliyetçilik hareketlerinin doğuşunu hazırlamıştır ? yoksa emperyalist gayeler mi milliyetçilik hareketlerine yol açmıştır? Bunun iyi anlaşılması gerekiyor. Yakın-çağ'da Osmanlı Devleti üzerindeki politikaları doğru değerlendirebilmek için bu çok önemli. Gerçekten baktığımız zaman ihtilâl sonrası iktidara geçen Napolyon'un, bilâhira kendisini imparator tayin ettirdiğini ve yayılmacı bir siyaset takip ettiğini görürüz. Gerek Adriyatik'te gerekse Venedik topraklarında bazı yerleri ele geçirmesi Avrupa'yı telâşlandırmıştır. Avrupa statükosunun bozulması üzerine 1815'te Viyana'da bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Bu kongrede Osmanlı yoktur. Mahiyet itibariyle Osmanlı'yı ilgilendirmeyen ve Avrupa devletlerinin kendi iç meselelerini halletmek üzere topladıkları bu kongre Osmanlı Devleti'nin başına büyük dertler açacak pek çok gelişmenin de başlangıcını teşkil edecektir. Kongre'de Osmanlı Devleti ile ilgili meseleler gündemde tutulmamaya çalışılmışsa da alınan kararların Osmanlı Devleti'ni etkileyeceği muhakkaktı. Bir yandan Rusya'nın artan baskılarına, diğer yandan kendi aralarında ciddi anlamda çatışma ve meseleleri kalmayan Batılı devletlerin emperyalist saldırılarına maruz kalacağı açıktır. Bu itibarla Viyana Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ndeki gayri Müslim tebaanın himayesi için kullanılan Şark Meselesi tabiri zamanla daha geniş bir anlam kazanacaktır.

Anlaşılacağı gibi Viyana Kongresi'nin toplanmasının Osmanlı açısından tehlikeli tarafı şudur: Bu devletlerin –Osmanlı Devleti'yle yıllardır muhasım olan Hıristiyan Batılı devletlerin- kendi meselelerini hallet-

tikten sonra yönelebilecekleri coğrafyalardan birisi ve en önemlisi şüphesiz Osmanlı coğrafyası olacaktır. Bu tarihten sonra dünyada paylaşım savaşları yaşanacaktır.

Tabii ki bu tarihi süreçte bir iki gelişmeyi de ilâve etmemiz gerekmektedir. Bunlardan birisi coğrafi keşiflerin başlaması ve keşiflerden sonra Avrupa'nın zenginleşmesi; ticaret yollarının değişmesidir. Diğer önemli gelişme sanayi devriminin gerçekleşmesidir. Öncelikle İngiltere'nin gerçekleştirdiği sanayi devrimi kısa sürede diğer Avrupa devletlerinde de gerçekleşmiştir.

Bildiğiniz gibi sanayileşmiş ülkeler sanayilerini devam ettirebilmek için hammadde ihtiyacını temin etmek ve ürettiği mamul malları satabilecek Pazar bulmak mecburiyetindedirler. Sanayileşmesini geç tamamlayan Almanya'nın da işin içerisine girdiğini görürüz. Almanya'nın da yöneldiği coğrafya Osmanlı ülkesi olacaktır.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, oldukça geniş bir sahaya sahipse de içeride ve dışarıda hareket serbestliğini kaybettiği gibi tebaasını oluşturan insanların da bir arada yaşama kararlılığını kaybettiğini görürüz. Çeşitli bahaneler ihdas ederek Osmanlı'nın Avrupa yakasında gayri Müslim unsurları isyanlara teşvik ederek devletten koparılmasını sağlayan sanayileşmiş emperyalist Batılı büyük devletler, Şark Meselesi'ni çözmek için kahir bir güçle Osmanlı'nın üzerine gelmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Harbi başladığı tarihte devletin tek başına ayakta duracak mecali kalmamıştır artık. Bildiğiniz gibi Almanya'nın yanında savaşa katılan Osmanlı Devleti, bu savaştan da yenik çıkar ve bin yıllık Türk vatanı Anadolu paylaşılmaya başlanır.

Süreyi suiistimal etmemek için bu kronolojik bilgiyi verdikten sonra Sayın Başkan'ın konuşmasının

başında Atatürk'le ilgili söylediklerine ilâveten kısa bir değerlendirme yaparsak;

Atatürk Nutuk'un başında, Nutuk'un ilk sayfasına bakacak olursa, "1919 yılının 19 Mayıs'ında Samsun'a çıktım. Umumi durum ve manzara" diye başlar ve genel bir durum tespitinde bulunur. Kurtuluş çarelerini şöyle sıralar: "Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı; o da millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. İşte İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar bu karar olmuştur. Türk'ün haysiyet ve gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir. Öyleyse ya istiklâl ya ölüm."

Bakınız, tarih 1919.

Bundan biraz öncesine gideceğiz; daha 1905 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak Şam'a giderken Beyrut'ta arkadaşlarına "**Asıl mesele yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan bir Türk devleti çıkarmaktır.**" Di-yordu. Henüz Birinci Dünya Savaşı olmamış, Balkan Harpleri olmamış, Trablusgarp Harbi olmamış. Mustafa Kemal iki yıl sonra da özetle şu görüşleri ifade ediyordu: "Meşrutiyet (yani meşruti rejimleri kastediyor), köh-neleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmpa-ratorluğu'nun gövdesi üzerinde değil aksine Türk ço-ğunluğun yaşadığı kısım üzerinde düşmanların, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır. Nüfusun yarısı Türk olmayan ve halbuki geniş bir saha işgal eden devletin bütün varlığı ve müdâfaası Türk'ün omuzlarına yük-lenmiş, Hıristiyan azınlıklar ise yalnız kendi çıkarlarını

sağlamakla kalmıyor, komşu ve aynı ırktaki devletlerle birleşmek için fırsat kaçırmak istemiyorlar. Geriye kalan Türkler ve Araplar, ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri haline getirilecek, **Türk'ten başka unsurlar düşman devletlerin tarafını tutacaklar. Şu halde devlet gövdesinin çökmesiyle hasıl olacak enkazın altında ezilip perişan olmak mı, yoksa çoğunluğu Türk olan milli sınırlara çekilerek burasını mı savunmak daha doğru ve hayırlı olacak ? Ben selameti ikinci fikrin tatbikinde görüyorum."**

Bakınız; o tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında millî bir devlet kurma fikri vardır. Bu yöndeki sözleriyle ikazları mevcut İttihat ve Terakki yönetimini çok fazla etkilemeyecektir. Ne yazık ki, kendimizi dünya savaşının içinde buluruz. Yedi cephede verilen müthiş bir mücadele. Yüz binlerce insanımızı kaybederiz. Yenik çıktıktan sonra Atatürk'ün söylediği görüşleri anlayabilecek bir imkânımız, hareket serbestliğimiz kalmış mıydı ? Pek mümkün gözüküyor. 30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzalıyorsunuz; bütün silahı, cephaneyi, her şeyi teslim etmişsiniz. Geleceğe dair umutlarınız kırılmış; bu çok önemli. İçeride birlik ve beraberlik zedelenmiş. Bir arada yaşamak isteyen bir toplum söz konusu değil. İşte birileri Ermeni devleti kurmak istiyor, birileri Pontus hülyasında. Zaten savaş boyunca –Birinci Dünya Savaşı– Osmanlı toprakları tamamen paylaşılmış durumda.

Bu dönem içerisinde Batı'nın mütemadiyen çifte standardıyla karşı karşıya kalırız. Batı hiçbir şekilde sözünde durmamıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nin idarecilerine, gerekse daha sonra verilen hiçbir söz yerine getirilmemiştir.

Şimdi bu şartlar altında, her şeye rağmen millî bir devlet kurulabilir miydi ? Bunun için “ya istiklâl ya ölüm” demeniz gerekiyor. Atatürk’ün dayanacağı temel ilke, -mücadelenin büyüklüğünü de göstermesi bakımından çok önemli- “İstiklâl-i Tam” olacaktır. Yani sıradan bir istiklâl değil. Bakınız; Sakarya Harbi’ni biz kazanıyoruz; ama Sakarya Harbi kesin bir siyasi neticeyi getirecek bir savaş değildir. Mustafa Kemal bunu çok iyi biliyor. İngilizlerin mütareke teklifleri var.

Maalesef süre sıkıntımız var. Onun için biraz telâşlandım. Sayın Başkan, affınıza sığınarak iki dakika içinde toparlayacağım.

Mütareke teklifine karşı Yunan birliklerinin yahut düşmanın en kısa zamanda Anadolu’yu tahliye etmesi ön şart olarak koşuluyor. Dünya kamuoyunda barışı istemeyen taraf durumuna da düşmek istemiyoruz. Bakınız; bu tarihe kadar, Sakarya Harbi sonuna kadar ön şart koşanlar hep Batılı devletlerdir.

Sakarya’da silah, cephane ve sair eksiklerimizi gördük. Bunlar tedarik edilecektir. Tekâlif-i milliye emirleri çıkartılır vesaire. Milletın morali de yerine gelir, geleceğe dair umutları da canlanır. Daha sonra 26 Ağustos 1922’de Büyük Taarruz başlar. Başkomutanlık Meydan Muharebesi kazınıldıktan sonradır ki milli istiklâlin tescili için barış masasına otururuz.

Son olarak; Mustafa Kemal Paşa’nın, General Harbord’la bir görüşmesi var; bu görüşmeyi nakledip bu konudaki kararlılığını ifade ederek sözlerimi tamamlamak istiyorum.

Sivas Kongresi'nin bitiminden bir hafta kadar sonra, Amerika’yı ilgilendiren konuları incelemek üzere Başkan Wilson'un emriyle Ermenistan'a gönderilen

General J.G.Harbord başkanlığında bir Amerikan Heyeti Sivas'a gelmiştir. Burada Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapan General Harbord, görüşme sırasında "Şimdi ne yapmak niyetindediniz?" diye bir soru sordu. Parmakları arasında çevirdiği bir tesbihle oynamakta olan Mustafa Kemal, bu soru ile muhâtap olduğu anda sinirli bir hareketle tesbihin sicimini koparmıştı. Mustafa Kemal, yere düşüp dağılan taneleri teker teker toplarken bunun Generalin cevabı olduğunu söyler. Böylece, ülkenin dağılmış parçalarını bir araya getirmek, çeşitli düşmanlardan temizlemek bağımsız ve medenî bir devlet kurmak isteğini belirtmiş oluyordu. Harbord, böyle bir umudun ne mantığa, ne askerî gerçeklere uyduğunu söylemiş ve **"Birtakım insanların kendi canlarına kıydıklarını biliyoruz. Şimdi de bir milletin intiharına mı tanık olacağız?"** sorusunu sormuştur. Mustafa Kemal, General Harbord'u da etkileyecek olan şu cevabı vermiştir: **"Sözleriniz doğrudur General. İçinde bulunduğumuz durumda yapmak istediğimiz şey, ne askerlik açısından, ne de başka bir açıdan açıklanabilir. Ancak her şeye rağmen, yurdumuzu kurtarmak, özgür ve uygar bir Türk devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağız bunu... Başaramazsak, bir kuş gibi düşmanın avucu içine düşecek ve ağır ve şerefsiz bir ölüme katlanacak yerde atalarımızın çocukları olarak, döğüşerek ölmeyi tercih ederiz."**

İşte bu kararlılık, millî mücadele ruhunu doğurmuştur. Bu kararlılıkla yeni bir devlet kurulmuştur. Devletin temel esası "İstiklâl-i Tam"dır. Türk Milleti'nin yalnız bir nokta etrafında toplandığını ve sonuna kadar kanını akıtmaya karar verdiğini söyleyen Atatürk, "O

nokta istiklâl-i tammımızın temini ve idâmesidir. **İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ...her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet millet ve memleketin, mânâ-yı hakikiyesiyle bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir."** diyordu Franklin Bouillon'a Ankara garında yaptığı görüşmede.

Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.